

## 4 OPERATIONALISERING EN DATA

### 4.1 Onderzoeksopzet

Dit onderzoek draait om twee dilemma's. In de eerste plaats het dilemma van het agencyprobleem versus het beleidsruimteprobleem. Het draait om het vraagstuk van de mogelijkheden van gemeenten om de in- en uitstroom uit de bijstand te beïnvloeden. Ik heb vijf arbeidsmarktstrategieën geïdentificeerd die gemeenten daarvoor kunnen gebruiken. De vraag is of, en zo ja van welke arbeidsmarktstrategieën gemeenten gebruik maken en welke effecten daarmee gepaard gaan. In de tweede plaats het dilemma van het streven naar efficiëntie versus het streven naar (politieke) legitimiteit. Het gaat in de kern om de (duiding van) patronen van beleidsaanpassing als gevolg van de toegenomen verantwoordelijkheid en beleidsvrijheid. Zoals ik in het vorige hoofdstuk heb geschetst, zijn vier patronen van aanpassing mogelijk.

Voor de beantwoording van de vraagstelling heb ik gekozen voor een onderzoeksstrategie die in essentie bestaat uit een vergelijking van beleid en uitkomsten van alle gemeenten, zowel onderling (crosssectie) als in de tijd (panel). Deze vergelijking vindt plaats door middel van een kwantitatieve data-analyse op geaggregeerde gegevens die op gemeenteniveau beschikbaar zijn. Ik heb gekozen om de jaren 1998-2007 als tijdsperiode te nemen. Deze tijdsperiode biedt de mogelijkheid om zowel de situatie voor de invoering van de WWB in 2004 in ogenschouw te nemen als de periode daarna.

Deze opzet vereist een zorgvuldige opbouw van een databestand, waarbij op gemeenteniveau gegevens bij elkaar zijn gebracht over gemeentekennmerken, demografische en sociaaleconomische omstandigheden, de ontwikkeling van (in- en uitstroom van) de bijstand en de beleidsinzet. In dit hoofdstuk zal ik laten zien welke gegevens ik daarvoor heb gebruikt.

Bij het verzamelen van de data zijn een aantal hoofdkeuzes gemaakt. In de eerste plaats is in verband met de analyse in de tijd de gemeentelijst van 2007 als uitgangspunt is genomen. Deze bevat in totaal 443 gemeenten. Dat betekent dat gegevens uit eerdere jaren zijn herberekend op basis van de gemeentelijke herindelingen in de betreffende jaren. Bij verhoudingsgetallen en waarderingsinformatie is de beschikbare informatie van te herindelen gemeenten gewogen naar de omvang van het aantal huishoudens in het jaar voorafgaand aan de herindeling. Bij Intergemeentelijke Sociale Diensten (IGSD-en) waarvan één waarde/uitkomst is verkregen, hebben alle aan de IGSD deelnemende gemeente deze waarde verkregen wanneer het een verhoudingsgetal of een opvatting betrof. Daar waar het absolute aantallen betreft, zijn deze gewogen naar het aandeel huishoudens van de individuele gemeenten ten opzichte van het totaal aantal huishoudens in de gezamenlijke gemeenten in de IGSD.

In paragraaf 4.2. ga ik allereerst in op de afhankelijke variabelen. Paragraaf 4.3. gaat in op de operationalisering en beschikbare gegevens om de arbeidsmarktstrategieën van gemeenten in beeld te brengen. Paragraaf 4.4 tenslotte gaat in op de gemeentelijke kenmerken en de demografische en sociaaleconomische omgevingsfactoren.

## 4.2 De afhankelijke variabelen

Het primaire belang van gemeenten bij de WWB is tweeledig. In de eerste plaats is er het belang om de instroom te voorkomen en de uitstroom te verhogen en op deze manier de ontwikkeling van de bijstandsafhankelijkheid te beperken. Dat hangt nauw samen met het tweede belang, namelijk de beperking van de uitgaven aan uitkeringslasten. De bijstandsontwikkeling en de uitgavenontwikkeling gebruik ik daarom als mijn voornaamste afhankelijke variabele.

Voor de ontwikkeling van het cliëntenbestand zijn via het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) verschillende indicatoren en databronnen beschikbaar. Tabel 4.1. geeft deze weer. In het onderzoek zijn alle indicatoren gebruikt. Er is zowel gekeken naar de ontwikkeling van de omvang van het (langdurige) bijstandsbestand (standcijfers) als naar de in- en uitstroomontwikkeling (naar werk) (stroomcijfers). Strikt genomen is de ontwikkeling van het bijstandsbestand op enig moment in tijd de resultante van het saldo van de in- en uitstroom. Om effecten van beleid vast te stellen is het echter van belang te weten of deze zich aan de instroomkant of aan de uitstroomkant voordoen. Van belang is verder dat bij uitstroom naar werk alle banen in loondienst worden gezien als uitstroom naar werk, ook kortdurende banen voor een klein aantal uren in de week<sup>232</sup>. Er is hier een samenloop met gesubsidieerde arbeid. Wanneer personen uit de bijstand stromen om met behulp van een loonkostensubsidie of een 'verloningsconstructie' bij een reguliere werkgever of een detachingsbureau in dienst te treden, dan telt dit in de statistiek als uitstroom naar werk.

Voor de omvang van de uitkeringslasten maak ik gebruik van de beschikbare gegevens op gemeentenniveau zoals deze door het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid beschikbaar zijn gesteld.

Tabel 4.1 Beschrijving afhankelijke variabelen<sup>1</sup>.

Naam	Korte omschrijving	Periode	Bron
Omvang bijstandsgerechtigden	Aantal bijstandsgerechtigden jonger dan 65 jaar, ultimo jaar t	1998-2007	CBS
Langdurige bijstand	Aantal personen jonger dan 65 jaar met een uitkeringsduur langer dan één jaar in jaar t	1998-2007	CBS
In – en uitstroom	In- en uitstroom van bijstandsgerechtigden jonger dan 65 jaar in jaar t	1998-2007	CBS
Uitstroom naar werk	Uitstroom naar werk van bijstandsgerechtigden jonger dan 65 jaar in jaar t	2004-2007	CBS
Uitgaven uitkeringslasten	Saldo van bijstandsuitgaven minus de inkomsten aan personen <65 jaar	2001-2007	SZW

<sup>1</sup> Alle hier gebruikte statistieken van het CBS zijn reguliere bestanden die onder meer via Statline te raadplegen zijn, uitgezonderd de financiële gegevens die van het ministerie van SZW zijn verkregen en die over de periode 2004-2007 zijn te raadplegen via de Kemkaart WWB.

<sup>232</sup> Baydar, Rienstra, Sluiter & Vieveen (2008).

## 4.3 Operationalisering arbeidsmarktstrategieën

Vervolgens is de vraag van welke arbeidsmarktstrategieën gemeenten gebruik kunnen maken om de bijstandsontwikkeling en financiële uitgaven te beïnvloeden. In hoofdstuk twee zijn vijf arbeidsmarktstrategieën gedefinieerd: een controlerende sociale zekerheidsstrategie, een activerende sociale zekerheidsstrategie, een allocatiestrategie, werkgelegenheidsbeleid en een coördinatiestrategie.

De allocatiestrategie heb ik niet kunnen operationaliseren met behulp van beschikbare landelijke data. In feite heb ik informatie nodig over de feitelijke bemiddelingsacties van gemeenten, zoals: worden bemiddelingsacties door gemeenten ondernomen?; welke omvang hebben deze bemiddelingsacties?; zijn de bemiddelingsacties gericht op de werkzoekende of de werkgever? Het UWV WERKbedrijf registreert weliswaar marktaandeel en vervullingsquota (dat wil zeggen het aandeel van vacatures dat door tussenkomst van het UWV WERKbedrijf is vervuld), maar hierin is geen gemeentelijke bijdrage zichtbaar. Deze strategie blijft dan ook in het vervolg van dit onderzoek achterwege.

De controlestrategie heb ik inhoudelijk uiteengesplitst in een 'opschoningsstrategie' en in een 'preventie- en handhavingsstrategie'. De opschoningsstrategie betreft het zuiveren van het bijstandsbestand van cliënten die om wat voor reden dan ook onterecht in de bijstand terecht zijn gekomen en/of die aanspraak kunnen maken op andere sociale zekerheidsregelingen. Aangezien er geen directe informatie voorhanden is over de omvang van de eventuele opschoning, kijk ik naar de instroom in twee regelingen waarvan cliënten (en gemeenten) gebruik kunnen maken als een mogelijk alternatief voor de bijstand. Het betreft hier de Wet Arbeidsongeschiktheid Jong Gehandicapten (WAJONG) en de Wet op de Sociale Werkvoorziening (WSW). Beide regelingen bedienen doelgroepen die vanwege fysieke en/of geestelijke handicaps een beperkte beschikbaarheid hebben voor de reguliere arbeidsmarkt. Voor de preventie en handhaving zouden we idealiter moeten kijken naar (1) het aantal cliënten dat niet meer de moeite neemt om zich voor een uitkering aan te melden vanwege de vereiste tegenprestaties en (2) cliënten die aan de poort worden tegengehouden of worden wegbemiddeld naar werk. Hierover bestaat op gemeenteniveau geen informatie. Ik heb daarom als second-best gebruik gemaakt van de fraudestatistiek, aangezien deze een indicatie geeft van de handavings- en opsporingsintensiteit van een gemeente.

Voor de activerende sociale zekerheid maak ik gebruik van het aantal trajecten met en zonder loonkostensubsidie. Voor de periode 2001-2003 bestaan de trajecten met loonkostensubsidie uit een optelsom van de deelname aan de WIW- en ID-regeling op gemeenteniveau, die op verzoek door het CBS is samengesteld. Voor 2004-2007 is gebruik gemaakt van de opgave van het CBS en het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid over het aantal trajecten met loonkostensubsidie. De activeringstrajecten zonder loonkostensubsidie zijn bij het CBS voor alle gemeenten beschikbaar voor de periode 2005-2007.

Het werkgelegenheidsbeleid heb ik omschreven als een strategie die gericht is op de vergroting van de vraag op de regionale arbeidsmarkt. Hiervoor maak ik gebruik van twee indicatoren. In de eerste plaats is gebruik gemaakt van de gemeentelijke uitgaven op het terrein van economische zaken. Deze uitgaven bestrijken vele terreinen waaronder city-marketing en bedrijfsfacilitering. Ik veronderstel dat de EZ-uitgaven een rechtstreekse afspiegeling zijn van de intenties en investeringen van de gemeente om de lokale economie te stimuleren. Deze EZ-uitgaven zijn op gemeenteniveau beschikbaar over de jaren 2005-2007.

In de tweede plaats heb ik gekeken naar het aantal nieuwe bedrijfsvestigingen in een gemeente op 1 januari over de periode 1999-2007. Voor beide indicatoren geldt dat de causale relatie tussen de inzet van een gemeente en de daadwerkelijke vraagvergroting onzeker is. Maar als indicator voor de gevolgde beleidsstrategie voldoen zij in bevredigende mate.

De coördinatiestrategie is een antwoord op de tekortschietende interne en externe afstemming van partijen, waardoor inefficiënties en free-ridergedrag zich voor kunnen doen. De strategie kan ik uiteenrafelen in een drietal invalshoeken. In de eerste plaats de mate van intergemeentelijke samenwerking. Hiervoor zijn twee indicatoren beschikbaar. De eerste indicator betreft de vraag of gemeenten samenwerken in de vorm van een gezamenlijke uitvoeringsorganisatie, een intergemeentelijke sociale dienst (IGSD). Sinds het einde van de jaren negentig heeft deze samenwerking een grote vlucht genomen, wat erin resulteert dat er in 2007 achtentwintig IGSD-en bestaan die in totaal honderdentien gemeenten vertegenwoordigen. De informatie over het aantal IGSD-en en de representerende gemeenten is afkomstig van Divosa en bestrijkt de periode 1998-2007. Door in de dataset een dummy op te nemen voor gemeenten die in de periode 1998-2007 deel uit zijn gaan maken van een IGSD, kan eenvoudig het effect van intergemeentelijke samenwerking in een IGSD worden nagegaan. De tweede indicator is afkomstig uit een ondervraging van managers sociale zaken in de Divosa-monitor<sup>233</sup>. Hierin is in 2005 en 2006 aan managers van afdelingen sociale zaken een lijst van gemeentelijke onderwerpen voorgelegd met de vraag of ze op deze terreinen samenwerken met andere gemeenten of niet (zie bijlagetabel 12.2.1). De totaalscore is een optelsom van positieve antwoorden.

In de tweede plaats betreft coördinatie de mate van interne afstemming binnen één gemeente. Het gaat hier om de vraag in hoeverre sociale diensten bij de uitvoering van de bijstand samenwerken met andere gemeentelijke afdelingen en/of andere beleidsterreinen bij de beleidsvorming betrekken. De mate van interne samenwerking is in dit opzicht synoniem met de mate van integraal beleid. Voor het meten van de interne samenwerking is wederom gebruik gemaakt van de ondervraging van managers sociale zaken in de Divosa-monitor van 2004, 2005 en 2006. Hierbij is aan respondenten een lijst van relevante gemeentelijke beleidsthema's voorgelegd (zie bijlagetabel 12.2.2). De meting leidt tot twee maten. In de eerste plaats het integraliteitsbereik: een maat die aangeeft met hoeveel procent van de aangeven terreinen de respondent bij de beleidsvorming rekening houdt. In de tweede plaats is een intensiteitsmaat berekend op basis van antwoorden die op een vijftal aspecten de mate van samenwerking (informatievoorziening, doelformulering, instrumentformulering, middelentoekekening en resultaatformulering) meet. De score is teruggebracht tot een waarde tussen 0 (geen integraliteitsintensiteit) en 10 (maximale integraliteit). Voor het meten van de interne samenwerking is informatie beschikbaar over 2004, 2005 en 2006.

In de derde plaats bestaat coördinatie uit de mate van externe samenwerking, d.w.z. de samenwerking met andere actoren dan de gemeenten, die een invloed hebben op het functioneren van de arbeidsmarkt. Ook hiervoor is gebruik gemaakt van de ondervraging van managers van sociale zaken in de

<sup>233</sup> De Divosa-monitor is een jaarlijkse survey die sinds 2004 onder managers van de afdeling sociale zaken wordt afgenomen in opdracht van Divosa, de landelijke organisatie van managers van sociale zaken. Zie: Edzes et al. (2005), Divosa (2006, 2007, 2008).

Divosa-monitor. Vergelijkbaar met de mate van interne samenwerking is aan respondenten een lijst met externe actoren voorgelegd met de vraag in welke mate hiermee wordt samengewerkt (zie bijlagetabel 12.3.3). Ook hier zijn twee maten uit te distilleren: een samenwerkingsbereik, d.w.z. het aantal actoren waarmee wordt samengewerkt, en een samenwerkingsintensiteit, d.w.z. een optelsom van scores op een vijftal aspecten die de intensiteit van samenwerking meet (informatievoorziening, doelformulering, instrumentformulering, middelentoekening en resultaatformulering). Voor het meten van de externe samenwerking is informatie beschikbaar over 2004, 2005 en 2006.

Aangezien de meting van zowel de intergemeentelijke, interne als externe samenwerking plaats heeft gevonden aan de hand van een ondervraging van managers sociale zaken, is het van belang om te kijken naar de respons in de Divosa-monitor. Tabel 4.2 geeft deze weer. Over alle beschikbare jaren is de respons van het onderzoek behoorlijk te noemen, zeker wanneer we kijken naar het aandeel dat de responderende gemeenten vertegenwoordigen op het totale bijstandsvolume. Dat dit aandeel van tussen de 61%-68% fors hoger ligt dan het gemiddelde responspercentage, komt doordat in de respons in verhouding veel grotere gemeenten zijn vertegenwoordigd, waaronder de vier grote steden<sup>234</sup>.

**Tabel 4.2** Respons Divosa-monitoren. Bron: Edzes et al. (2005), Divosa (2006, 2007, 2008).

	2004	2005	2006	2007
N=	176	147	103	110
Aantal gemeenten die zijn vertegenwoordigd	191 <i>(41% van het totaal aantal gemeenten in 2005 = 467)</i>	200 <i>(44% van het totaal aantal gemeenten in 2006 = 458)</i>	165 <i>(37% van het totaal aantal gemeenten in 2007 = 443)</i>	156 <i>(34% van het totaal aantal gemeenten in 2008 = 443)</i>
Aandeel totaal aantal gemeenten op totale bijstandsvolume	68%	65%	68%	61%

Tabel 4.3. geeft tenslotte het overzicht van de gebruikte indicatoren en data voor de meting van de arbeidsmarktstrategieën.

<sup>234</sup> Vgl. Edzes et al. (2005); Divosa (2006, 2007, 2008).

**Tabel 4.3** Overzicht van de gebruikte indicatoren en data voor de meting van de arbeidsmarktstrategieën.

Arbeidsmarktstrategie		Omschrijving	N	Periode	Bron
Controlerende sociale zekerheid	WAJONG	Instroom WAJONG in jaar t	Alle gemeenten	1999-2008	UWV
	WSW	Instroom Wet op de Sociale Werkvoorziening (WSW) in jaar t	Alle gemeenten	2001-2007	CBS
	Fraude	Aantal fraudegevallen per gemeenten	Alle gemeenten <sup>1</sup>	2005-2007	SZW/CBS
Activerende sociale zekerheid	Trajecten	Aantal trajecten zonder loonkostensubsidies	Alle gemeenten	2005-2007	SZW
	Gesubs. Arb.	Aantal trajecten met loonkostensubsidies	Alle gemeenten	2004-2007	SZW
		Aantal trajecten in het kader van de Wet	Alle gemeenten	2001-2003	CBS
		Inschakeling Werkzoekenden en de Instroom-Doorstroomregeling			
Allocatie	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
Werkgelegenheid	EZ-uitg.	Gemeentelijke uitgaven aan Economische Zaken	Alle gemeenten	2005-2007	CBS
	Bedrijvendynamiek	Aantal nieuwe vestigingen als percentage van totaal aantal bedrijven aan het begin van het jaar	Alle gemeenten	1999-2006	CBS
Coördinatie	Intergemeentelijke smw.	Deelname van een gemeente aan een Intergemeentelijke Sociale Dienst	Alle gemeenten	1999-2007	Divosa
		Intergemeentelijke samenwerking	2005: 147 2006: 103	2005, 2006	Divosa
		Externe samenwerking: bereik	2004: 176 2006: 103	2004, 2006	Divosa
	Interne smw.	Externe samenwerking: intensiteit	Idem.	2004, 2006	Divosa
		Interne samenwerking: bereik	Idem.	2004, 2006	Divosa
		Interne samenwerking: intensiteit	Idem.	2004, 2006	Divosa

<sup>1</sup> Voor wat betreft het aantal fraudegevallen heb ik vanuit de Kamkaart WWB beschikking over het aantal fraudeurs met een lopende bijstandsuitkering. Deze statistiek is op gemeentenniveau gedeeltelijk ingevuld (2005: n=286; 2006: n=287; 2007: n=298). Aangezien niet helder is of de afwezigheid van een waarde duidt op 'geen fraude' of een 'missende waarde', zijn in de navolgende analyse verschillende methoden beproefd om hiermee om te gaan: (1) alleen gemeenten zijn meegenomen waarvan een waarde beschikbaar is, de overige gemeenten gelden in dat geval als non-respons, (2) missende waarden zijn op nul gezet, (3) de lege cellen zijn berekend op basis van waarnemingen uit een eerdere of latere periode (imputatie). Bij de betreffende analyses is weergegeven hoe hiermee is omgegaan. Overigens blijkt het voor de uitkomsten niet uit te maken van welke methode gebruik wordt gemaakt.

## 4.4 Operationalisering context

Naast de bijstandsontwikkeling en beleidsinzet, verschillen gemeenten eveneens in hun demografische samenstelling en sociaaleconomische kenmerken. Aangezien deze omgeving niet direct en zeker niet op korte termijn beïnvloedbaar is, wordt ook wel gesproken over objectieve of onafhankelijke factoren. In paragraaf 2.3.2 heb ik de bijdrage van deze factoren besproken aan de ontwikkeling van de bijstand. Voor het in kaart brengen van deze factoren, is aangesloten bij de verdeelmaatstaven van de Financiële Verhoudingswet<sup>235</sup>, aangevuld met enkele uit de literatuur bekende factoren<sup>236</sup>. Tabel 4.4 beschrijft deze in het onderzoek gebruikte sociaaleconomische variabelen.

<sup>235</sup> De Financiële verhoudingswet regelt onder meer de toedeling van rijksmiddelen aan het Gemeentefonds.

<sup>236</sup> Bijvoorbeeld: Berkhout et al. (2007); Spijkerman et al. (2005); Keuzenkamp et al. (2000); Armstrong et al. (2000).

Tabel 4.4 Beschrijving sociaal-economische kenmerken.

Naam	Omschrijving	Jaren	Bron
Enoudergezinnen	Aantal enoudergezinnen als percentage van het totaal aantal huishoudens onder 65 jaar.	1998-2007	CBS
Minderheden	Aantal minderheden volgens definitie Financiële Verhoudingswet gedeeld door totale bevolking <sup>1</sup> .	1998-2007	CBS
Lage inkomens	Aantal huishoudens met een laag inkomen (d.w.z. in laagste 40% van de landelijke inkomensverdeling) als percentage van het totaal aantal huishoudens onder 65 jaar.	1998-2007	CBS
Woningwaarde	Totale waarde van alle woningen gedeeld door totaal aantal woningen.	1998-2007	CBS
Laag opgeleiden	Aantal inwoners tussen 15-64 jaar met een lage opleiding als percentage van de bevolking tussen 15-64 jaar <sup>2</sup> .	1998-2007	CBS
WW-uitkering	Aantal ontvangers van een werkloosheidswetuitkering als percentage van de bevolking tussen 15-64 jaar.	1998-2007	CBS
UV-ratio	Aantal openstaande vacatures (bron: CWI) in de coropregio waarin de gemeente valt gedeeld door het aantal personen in de werkloze beroepsbevolking in de coropregio waarin de gemeente valt.	1998-2007	CBS, eigen berekening
Werkgelegenhedsgraad	Aantal banen van werknemers gedeeld door de bevolking tussen 15-64 jaar.	1998-2007	CBS
Adressendichtheid	Aantal adressen dat een adres in zijn omgeving heeft gedeeld door de oppervlakte.	1998-2007	CBS

<sup>1</sup> In de periode 1998-2007 is de definitie van minderheden drie keer aangepast. De definitie die vanaf 2006 wordt gehanteerd betreft: alle personen die in de Gemeentelijke Basisadministratie zijn opgenomen en van wie minstens één ouder geboren is in Suriname, de Nederlandse Antillen, Aruba, Turkije of Marokko. Voorts worden vluchtelingen onder minderheden gerekend.

<sup>2</sup> Laag opgeleiden betreffen personen met een hoogst behaalde opleiding op het niveau van het basisonderwijs, de eerste fasen van het voortgezet onderwijs (lbo/vbo/vmbo, mulo/mavo, de eerste drie leerjaren van havo/vwo) en het laagste niveau van het beroepsonderwijs vergelijkbaar met de huidige assistentenopleiding (mbo, kwalificatieniveau 1). Deze definitie strookt met de grens van de startkwalificatie.

Voor het in kaart brengen van de ruimtelijke en politieke kenmerken zijn drie indicatoren gebruikt: de omvang van de gemeente, de regio en de samenstelling van de gemeenteraad. Deze zijn in tabel 4.5 weergegeven. De omvang van de gemeente in vier grootteklassen en de regioindeling lijken op het eerste gezicht misschien overbodig aangezien veel van de specifieke kenmerken naar grootteklassen en regio wordt afgedekt door de hiervoor weergegeven sociaaleconomische factoren. Omdat ik echter wil vaststellen of zich bovenop deze factoren specifieke ruimtelijke invloeden voordoen die van doen hebben met grootteklasse of ligging van een gemeente, zijn deze variabelen toch meegenomen.

Tabel 4.5 Beschrijving ruimtelijke en politieke kenmerken.

Naam	Omschrijving	Jaren	Bron
Grootteklasse	Dummies voor groot (> 100.000 inwoners), midden (50.000 – 100.000 inwoners) en klein (20.000-50.000 inwoners). Gemeenten met minder dan 20.000 inwoners vormen de referentiecategorie.	1998-2007	CBS
Regio	Dummies voor Noord, Oost en West. Zuid vormt de referentiecategorie. Categorisering van gemeente: Noord (provincie Groningen, Friesland en Drenthe), Oost (provincie Overijssel, Gelderland en Flevoland), West (provincie Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht en Zeeland) en Zuid (provincie Brabant en Limburg).	1998-2007	CBS
Politieke kleur	Dummies voor aandeel gemeenteraadszetels van linkse partijen (PvdA, D66, GroenLinks, Socialistische Partij) en lokale, ongebonden partijen. Centrum/rechtse partijen (CDA, VVD, SGP, CU) vormen de referentiecategorie.	1998-2007	RUG

De politieke kleur van de gemeenteraad vertaalt zich via de gemeenteraadsverkiezingen in 1998, 2002 en 2006 in drie perioden/waarnemingen per gemeente: 1998-2001, 2002-2005 en 2006-2007.

